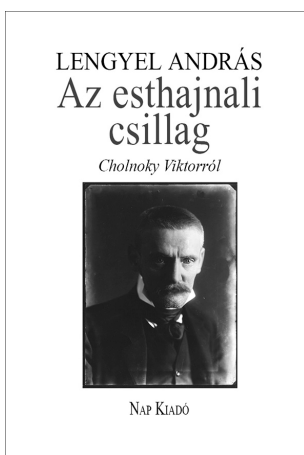

MÓRO CZ GÁBOR

Lépéspróbák egy monográfia felé

LENGYEL ANDRÁS: AZ ESTHAJNALI CSILLAG

Nap Kiadó
Budapest, 2015
336 oldal, 3500 Ft

Lengyel András *Az esthajnali csillag* című tanulmánykötete műfajelméleti szempontból rendhagyó vállalkozás. Nem egységes monográfia; „csak” különálló tanulmányok füzére – ám ez a különállás viszonylagos, hiszen a kötetben szereplő összes írás Cholnoky Viktorról, a századelő magyar irodalmának egyik legrejtélyesebb alakjáról szól.

A könyv olvasásakor szinte azonnal feltűnik, hogy Lengyel másfelől közelít Cholnoky munkásságához, mint a korábbi értelmezők. Egyfelől a „sajtómunkás” (az újságíró és a szerkesztő), másfelől a gondolkodó Cholnoky Viktor érdekli. Az író – jórészt elfeledett – vezércikkeinek, jegyzeteinek, glosszáinak, valamint tárcáinak és publicisztikus hangvételű minieszéinek szentel kitüntetett figyelmet, és e tekintetben úttörő kutatásokat végez. A magyar irodalmi kánonban hosszabb ideje előkelő helyet betöltő – ennek ellenére szélesebb olvasói körben mégsem eléggé ismert – novellista Cholnokyval ugyanakkor feltűnően keveset foglalkozik. Jelzésértékű, hogy a kötetben szereplő tizenkét tanulmány közül mindössze három tárgyalja az író novelláit. Vagyis – kissé érdesen fogalmazva – úgy tűnik, Cholnoky Viktor novellisztikájáról, prózapoétikájáról a szerzőnek nincs túl sok mondanivalója; általában megelégszik a művészi igényű prózai alkotások (eszme)történeti kontextusának felvázolásával. Ez a könyv feltűnő sajátossága, amit természetesen nem szabad hibaként elkönnyvelni, de említés nélkül hagyni sem volna szerencsés.

A szerző mellett a szerkesztő, Sebestyén Ilona munkáját is pozitívan minősíti, hogy a kötet kompozíciója gondosan kimunkált, a legkevésbé sem széteső. Elég csak arra gondolni, hogy a Cholnoky-kutatás legfontosabb dilemmáit felvilágosító bevezető után egy olyan nagyívű – filológiai, pszichológiai, társadalom-, sajtó- és mentalitástörténeti szempontokat magas szinten ötvöző – életrajzi tanulmány következik,

amely nemcsak a fiatal Cholnoky Viktor (gyakran lehangoló) sorsfordulatait részletezi, hanem az író gondolkodásmódját meghatározó szociokulturális háttéréről is plasztikus képet ad. Ez a hosszabb terjedelmű dolgozat megfelelő alapot nyújt a további – már az érett Cholnokyt tárgyaló – írásokban megjelenő problémák értelmezéséhez. Így válik érthetővé, hogyan alakulhatott testvéri kötelékű barátsággá az a kollegiális kapcsolat, amely Cholnoky Viktort a nála jóval fiatalabb Kosztolányihoz fűzte (mindketten a vidéki úri középosztály „elbitangolt”, „dekadens” gyermekei voltak); ahogyan az is: miért viszonyult olyan ambivalensen a modernizációhoz Cholnoky – nemcsak kis példányszámú, szűk réteget megszólító, erősen konzervatív szemléletű veszprémi lapok ifjú szerkesztőjeként, hanem évekkel később, fővárosi vezető publicistaként, *A Hét* című folyóirat „mindeneseként” is (régí és nehezen megcáfolható igazság: senki sem képes átlépni a saját árnyékát).

A szerző és a szerkesztő sikeres együttműködését jelzi az is, hogy a kötet végére került az első magyar újságírósztrájkokról beszámoló *Az „elgondolhatatlan kiméra”* című tanulmány, amely egyfelől igen alaposan bemutatja a Cholnokyt budapesti korszakában körülvevő, a veszprémitől jelentősen eltérő kulturális közeget, másfelől egy fejlődési ív kirajzolásában is kulcsfontosságú szerepet játszik – amennyiben a szöveg záró része félreérthetetlenül utal arra, hogy hősünk, az 1890-es években még „félbemaradt”, kallódó egzisztenciaként ismert fiatalember az 1910-es évek elejére már mértékadó, közvélemény-formáló értelmiségivé vált. (Az más kérdés, hogy e pozitív fordulat eredményei – az önpusztító életmódot folytató író súlyos betegsége, majd korai halála miatt – nem lehettek tartósak.)

Mindemellett *Az esthajnali csillag* egységességének képzetét erősítheti az olvasóban annak belátása is, hogy a kötetben szereplő valamennyi dolgozat jellegzetes darabja Lengyel András életművének. Amin nem kell csodálkozni: Lengyel azon kevés számú kortárs irodalmárok egyike, akinek a szövegeit néhány mondat után fel lehet ismerni saját, másokétól markánsan eltérő látásmódja és stílusa alapján. Bármilyen triviálisan hangzik is: ő nem képes „nem-lengyelesen” írni.

A szerző „értekezői beszédpozíciója” világos, félre nem érthető. Lengyel írásaiban nem mímeli a személytelenséget, az (ál)objektivitást, nem bújik különböző, divatos intellektuális maszkok mögé sem, hanem vállalja a maga (gondolkodói) személyiségét. Szubjektivitása nyilvánvaló – és nem csak az éber, esetleg gyanakvásra is hajló olvasó számára. Lengyel ugyanis nem akarja elrejtetni olvasói előtt, hogy tanulmányai legalább annyira konstrukciók, mint rekonstrukciók. Folyamatosan „leleplezi” kutató, teória-alkotó önmagát; rendszeresen számat ad korlátozott tudásáról, saját módszertanát illető kételyeiről. Olyannyira, hogy önreflexív megnyilvánulásai – okkal, ok nélkül – időnként körülményeskedő, modoros magyarázkodásnak hatnak. (Ahogyan a Cholnoky-szövegektől mindenáron távolságot tartani akaró, túlzott kommentátori ügybuzgalom is tehertétele olykor a kötetnek.)

Kár, hogy a szubjektivitás felvállalásával szorosan összefüggő perspektivizmust nem tudja következetesen érvényesíteni akkor, amikor már nem az irodalomtörténeti kutatás módszertani ellentmondásaival viaskodik, hanem a magyar politikai eszmetörténet ingoványos területén bolyongva egy számára kevésbé rokonszenves ideológia bemutatására vállalkozik. Nem is az a legfőbb probléma, hogy a fiatal, még Veszprémben élő Cholnokyra elementáris hatást gyakorló XIX. századvégi keresztényszocialista eszméről nem képes árnyalt képet adni (bár nem ártott volna, ha megemlíti: a keresztényszocializmusnak több alakváltozata is létezett, amelyek közül az író nem feltétlenül a legkifinomultabbat képviselte; vagy ha legalább

részlegesen elismeri: ez az eszmekör nemcsak „hátra”-, hanem „előfelé” is anakronisztikus volt az adott korban, azaz: korszerűtlenségének voltak, lehettek előremutató elemei is). Ennél súlyosabb gond, hogy egy helyen a következőképpen értékeli a publicista Cholnoky által vulgarizált keresztényszocialista nézetrendszert: „egészében egy olyan, archaikus vonásokat mutató attitűd megléte sejlik itt föl, amely akkor már, mint elvont konstrukció egyáltalán nem volt képes a történi valóság adekvát értelmezésére”. Az idézett szöveghely alapján úgy tűnhet, Lengyel András hisz abban, hogy létezik objektív „valóság”, és abban is, hogy a megismerő ember jó esetben képes adekvát módon, mindenféle szubjektív, torzító egyoldalúságtól mentesen megragadni e tiszteletreméltó létszféra társadalmi, politikai aspektusát. – Sajnálatos, hogy ez a kissé ómódi, akár még naivnak is nevezhető aufklárista vagy szcientista előfeltevés reflektálatlanul marad a szövegben; itt mintha cserben hagyná Lengyel Andrást az az intellektuális óvatosság, amely alapvetően jellemzi beállítódását.

Örvendetes viszont, hogy a szerző – kisebb-nagyobb fenntartásokkal – méltányolja az érett Cholnoky egyszerre modern és antimodern kultúrkritikáját, amely az író számos művében jelen van, de a legátütőbb erővel talán *Új világ* című 1911-es anti-utópiájában nyilvánul meg. A globális méreteket öltő, szélsőségesen uniformizáló „egészségdiktatúra” látomása még az úgynevezett „progresszió” hívének mutatkozó Lengyel András számára is meggyőző példa arra, hogy a túlhajtott modernizáció milyen nagyságrendű veszélyeket rejthet magában.

A szemléleti elemek jelzésszerű bemutatása után említést kell tenni Lengyel András értekező prózájának nyelvi minőségéről is. A szerző ezen a téren is kiemelkedő teljesítményt nyújt: stílusa mentes a frázisoktól, a retorikai szólamoktól, mégis élvezetes; fogalomhasználata pontos, mondatszerkezetei áttekinthetőek, nagyobb szövegegységei is jól felépítettek, koherensek. Ugyanakkor számos írásában arra is hajlamot mutat, hogy a választékosság, az egzaktuság és a legmodernebb kihívásoknak való megfelelés jegyében egyedi módon gazdagítsa a magyar irodalomtudomány nyelvét. Ennek érdekében nem riad vissza olyan kifejezések használatától sem, amelyek a természettudomány vagy éppen a marketing szótárában szerepeltek eredetileg (lásd például: „a mentális átrendeződés finomszerkezete”; „egy marginalitásában is jelentős valóságmagyarázat kollíziós szerkezete”; illetve: „promóciós szöveg”). Érdekeseek, invenciózusak, ha nem is feltétlenül követésre érdemesek ezek a nyelvi kísérletek.

Összegzésként elmondható: *Az esthajnali csillaggal* nem született meg az első – némiképp divatjamúlt kifejezéssel élve: „teljességre törekvő” – Cholnoky-monográfia. (Ám ez a szerző szándékai szerint és nem azok ellenében alakult így.) Monográfia helyett létrejött egy olyan, a megszokottnál szubjektívebb szempontrendszert alkalmazó tanulmánygyűjtemény, amelynek kár lenne elvitatni az értékeit. Aki a közeljövőben a publicista Cholnokyról, illetve az író világhképéről akar írni, számíton arra, hogy jó ideig nehezen fogja csak egyben-másban is felülmúlni e kötet szerzőjét. Aki pedig Cholnoky Viktor prózáját elemzi, aligha hagyhatja figyelmen kívül *Az esthajnali csillag* filológiai és eszmetörténeti karakterű fejtegetéseit, amelyek a voltaképpeni műelemzések keretétől szolgálnak.